

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XX

BELGRADE
1989

BALCANICA XX, Beograd 1989, 9—453.

Stefi KORTI-KONDI
Solun

ANTESTERIJE

Antesterije su bile svečanost, možda i veoma velika, u toku meseca Antesteriona (kraj februara i početak marta). Antesterije poznajemo uglavnom u Atini, mada Tukidid kaže da su one bile praznik svih Jonjana. Tukidid je u stvari, saglasno shvatanju svoga vremena, verovao da je Atina bila središte jonskog Dodekapolisa.¹ Imamo podataka, međutim, koji pokazuju da je ova svetkovina praznovana i na Tasosu, Mitileni, Kiziku, na Rodosu, Fokeji, u Magneziji na Meandru, u Sirakuzi i Herakleji na Pontu.²

Pored filoloških svedočanstava, arheološke nalaze u obliku vaze (*hous, hoos*) karakteristične za ovu svetkovinu imamo i u drugim krajevima izvan Atike. Ali to što i tamo nalazimo *choes*-vaze svakako ne znači da su one upotrebljavane kao predmeti u vezi sa bogoslužjenjem.³

Antesterije su bile jedan od praznika svetkovanih u čast Dionisa — tri dana, od 11. do 13. Antesteriona (februar-mart). Dvanaesti u mesecu bio je uvek najpogodniji za Dionisove svečanosti.⁴ Dani su računati od zalaska sunca prethodnog dana.⁵

Etimologija reči *Anthesteria* nije sasvim pouzdana. Obično se dovodi u vezu sa glagolom *anthéo*⁶ (=cvetati), iako je bilo mi-

---

¹ Thuc., II 15 (Real-Encyclopädie, Hiller v. Gaertringen, 1894, s. Athestéria, p. 2371).

² Napomene u RE, *op. cit.*, № 1.

³ G. Van Hoorn, *Choes and Anthesteria*, 1951, 50.

⁴ L. Deubner, *Attische Feste*, 1932, 93, № 5.

⁵ Deubner, *op. cit.*, 93, № 3; Pickard — Cambridge, Sir Arthur, *The Dramatic Festivals of Athens*, 1968, 1: »Za religiozne obrede svaki dan je počinjao u smiraj sunca prethodne večeri.«

⁶ Po cveću koje je prevladavalo na svetkovini (venci, i dr.). — Pickard — Cambridge, *op. cit.*, 9.

šljenja da potiče od glagola *an(a)-théssasthai* (=budim sa molitvom, misli se — pokojnika).⁷ Ovo drugo poreklo reči manje je verovatno.⁸

Pithoigia — otvaranje vrčeva

Prvi dan svetkovine, 11-ti Antesteriona, zove se *pithoigia*. Kao što jasno pokazuje njeno ime, svetkovina je praznovana u doba godine kada je novo vino iz prošle jeseni bilo gotovo da se potroši (kraj februara). Toga dana narod popije (malo) od novoga vina, pošto se prethodno izvrši uobičajeno prolivanje (starog) s molitvom da korišćenje vina bude »neštetno« i »blagotvorno«.⁹

Na dan *pithoigia* Atinjani su, noseći sa sobom vino i pehare, išli na mesto Limneon gde su pili, igrali i pevali. Štaviše, i robovi su mogli da učestvuju na opštoj gozbi.¹⁰

Neki naučnici, kao J. Harison (Jane Harrison)¹¹, pokušali su da objasne ime ovoga dana kao »otvaranje vaza korišćenih za grobove«, pretpostavljajući da je sama svetkovina docnije povezana sa otvaranjem glinenih posuda za vino. Ovo gledište zasnivalo se uglavnom na živopisu sa jenske bočice¹², gde se nalaze utvare kako lete iz jedne posude. Pristustvo Hermesa, međutim, sprečava nas da prihvatimo da je u pitanju kulturna scena.

Filološki podatak kod Eustatija da »*pithoigia* nije praznični već nesrećni dan«¹³ veoma je uopšten i ne može se nikako povezati sa *pithoigia-ma* i *antesteria-ma*. Predstave sa scenama o *pithoigia-ma* imamo na *choes-vazama*. Od njih su posebno karakteristične sledeće:

1) Ona predstava koja pokazuje otvaranje jedne vaze na dan *Pithoigia*, po mitologiji, na kojoj Selini sa vencima ili trakama u rukama se bave otvaranjem jedne glinene posude¹⁴

2) Predstava sa scenom otvaranja glinenih posuda (bačvi) u jednoj prodavnici vina, gde se prikazuje i *hous-vaza*.¹⁵

3) Predstava na trećoj *hous-vazi*¹⁶ može da se objasni samo ako se pretpostavi da pokazuje čudnu pojavu, naime, promenu vode jednog običnog izvora u vino.

⁷ Deubner, *op. cit.*, 114.

⁸ V. Oxford Classical Dictionary, s. Anthesteria; C. Kerényi, *Dionysos, Archetypal Image of Indestructible Life*, 1976, 300: samo od glagola *anthein*.

⁹ Deubner, *op. cit.*, 94, № 1 (Plut., *Convivalia problemata*, 655°).

¹⁰ Deubner, *op. cit.*, 95, № 1. O posluži na Anesterijama v. H. W. Parke, *Festivals of the Athenians*, 1977, № 142.

¹¹ Jane Harrison, *JHS* 20, 1900, 101 sq. Prolegomena 43 sq., (napomene u Deubner, *op. cit.*, 95, № 2).

¹² Deubner, *op. cit.*, pinax 8, 2.

¹³ Eust. u *Il.* 24, 526, p. 1363, № 25 (Deubner, *op. cit.*, 96, № 2).

¹⁴ Van Hoorn, *op. cit.*, pinax 81.

¹⁵ *Ibidem*, pinax 82.

¹⁶ *Ibidem*, pinax 83.

Choes — svetkovina vrčeva

Tukidid kaže da su starije Dionisije slavljene dvanaestog dana Antesteriona u Dionisovom hramu u Limnima.¹⁷ Ova vest može da se odnosi samo na *choes*-vaze, podatak koji znači da se i ovaj praznik *choes* morao smatrati Dionisovim. Atenej kaže da su Atinjani nosili »širu« u hram Dionisa u Limnima, i pošto bi malo ponudili Bogu, ostalo bi samo popili.¹⁸ Glavno mesto svetkovine bilo je *thesmotheteion*, što se slaže sa mestom koje se odnosi na *cchoes*.¹⁹ Svaki je na gozbi trebalo da pije svoje vino, zasebno, udaljen od drugih, pošto bi ga najpre pomešao sa vodom. Ovo se odnosi na dolazak Oresta u Atinu. Kada je ovaj junak stigao u Atinu, kaže mit, da mu se sudi u Areopagu, Atinjani koji su tada svetkovali Antesterije, primiše ga sa gostoljubljem. Međutim, nisu hteli da piju vino iz istog kratera (čāše) sa matero-ubicom, kako je bio okrivljen. Tada je njihov kralj Pandion našao rešenje koje ne bi uvredilo gosta. Trebalo je da svaki posebno pije iz svoje čāše. Štaviše, posle gozbe ne bi posvećivali svoje cvetne vence hramovima, pošto su se našli pod istim krovom sa Orestom, nego bi ovenčavali svoje čāše i nosili bi ih sveštenici hrama u Limnima.²⁰ Svaki je na svetkovini imao poseban sto, kako se može zaključiti po scenama sa takvim stolovima na *choes*-vazama.

U nadmetanju napijanja vinom, koje se održavalo za vreme *choes*²¹, sudija je bio kralj (ili »arhont vasilevs«). Znak za početak i kraj davan je trubom. Nagrada je bila jedna mešina sa vinom i jedan venac od lišća.²²

Samo su zvaničnici mogli da svetkuju *choes* na *thesmotheteion*-u. Narod je svetkovao odvojeno. Robovi su učestvovali na *choes* kao i u *Pithoigia*-ma. Svaki je imao svoju vazu (hous). Sve su one imale istu zapreminu (atinske oko tri litra). Vaza koja je bila jedna jedinstvena posuda za sipanje vina sa širokim dnom i trolistnom usnom, mogla je da se koristi tako kao prazna vinska vaza za drugu priliku, ali njena upotreba je vezana za svetkovanje *choes*. Na njima su sve dionisovske scene bile prikladno ukrašene. Neke od sačuvanih su srednje veličine i mogu se smatrati autetičnim umetničkim delom poznatih umetnika (hagiografa).²³ Međutim, kako pokazuju njihove predstave, većina njih su male i

¹⁷ Thuc., II 15, 4 (Deubner, *op. cit.*, 93, № 6).

¹⁸ Athen. 465^a (Deubner, *op. cit.*, 94, № 5).

¹⁹ Plut., *Convivalia problemata*, 613^b (Deubner, *op. cit.*, 96, № 5).

²⁰ Deubner, *op. cit.*, 99, № 4.

²¹ Van Hoorn, *op. cit.*, 29, № 67.

²² Aristophanous. *Acharnes*, 1002 sa sholijama (Deubner, *op. cit.*, 99, № 3. i 96, № 4).

²³ Erika Simon, *Ein Anthesterien-Skyphos des Polygnotos*, AK 1963 (6), 6 id.

namenjene su deci.²⁴ Na mnogim takvim vazama, u raznim scenama, prikazuju se deca sa cvetnim vencima na glavi. Štaviše, postoji i jedan filološki podatak Irostrata Iroika koji kaže da su u Atini, u toku meseca Antesteriona, deca od tri godine ovenčavana cvetnim vencima.²⁵ To se objašnjavalo i činjenicom da je dete, čim je napunilo tri godine, moglo da se unese u popis, građana.²⁶ Ova svetkovina je imala poseban značaj za decu od tri godine, pošto su tada praznovala zajedno sa odraslima, imajući sopstvene male hove za svoje vino. Tako izgleda da su hove posvećene deci koja su umrla pre nego što su dorasla tri godine kada bi bili ovećani i upisivani u popis stanovnika, baš kao što je priređivana svadbena svečanost mladićima koji nisu mogli da se ožene.²⁷ Mnoge podatke o svetkovanju hova dobijamo, kao što je i prirodno, sa predstava na hoama²⁸. Čini se da su tronožni stolici, uobičajeni na hoama²⁹, bili namešteni u Dionisovom hramu. Tamo su oni bili napunjeni jelom i igračkama, ovenčenom hoom, slatkišima, plodovima, loptama, točkovima i kolicima, a uz to i pravim petlicima.³⁰ Ulaz u hram se na predstavama prepoznaje po kupatilu za nužno pranje. Na drugoj strani jedna kadionica prikazuje ponudu tamjana.³¹

Van Horn daje jedan sistematski katalog elemenata praznika hova;³² to su posude: *hous*, *kantharos*, *skyphos*, *kilika* i čaša u obliku roga. U nadmetanju pri ispijanju vina nije trebalo da piju neposredno iz hove, mada postoji i suprotno mišljenje nekih naučnika,³³ već kao što posebno podvlači Deubner, izlivali su ga u neku drugu vazu upotrebljavanu kao čaša.³⁴ To se inače jasno vidi iz Plutarhove³⁵ beleške u kojoj zajedno navodi (posude) *hous* i *kylix*. Vino je, naravno, bilo najznačajniji element praznika. Od slatkiša uobičajeni su bili: *omphalós* (»poskurica«), isečen na komadiće sa jednim dugmetom na sredini; hlepčići i meso pečeno na drvenom ražnju, perez i drugo. U jednoj kotarici ili kesi,

²⁴ O predstavama na *choes*-vazama v. Van Hoorn, *op. cit.*, (*Choes and Anthesteria*).

²⁵ Philostratos Heroikos, 12, 2, p. 187.

²⁶ Upor. upisivanje dece uzrasta 3 ili 4 godine u bratstvo trećeg dana porodične svetkovine Apaturija, zvane *Koureotis* (Deubner, *op. cit.*, 116, № 8 i 9).

²⁷ Deubner, *op. cit.*, 115, №; v. još i Semnis Papaspyridi-Karouzou, *Choes*, AJA 1946, p. 122 squ.

²⁸ Van Hoorn svoje delo zasniva na predstavama sa *choes*-vaza.

²⁹ Van Hoorn, *op. cit.*, 29 squ.

³⁰ *Ibidem*, pinax 75.

³¹ *Ibidem*, pinax 76. i 78.

³² *Ibidem*, 40 squ.

³³ *Ibidem*, 41.

³⁴ Deubner, *op. cit.*, 98, № 3.

³⁵ Plut., *Convivalia problemata* 643^a (Deubner, *op. cit.*, 98, № 3): »ipak neka razlika postoji između (keramičke) čaše stavljene ispred zvanica i vrča (*hous*)«.

korpi (»iz korpe su jeli«), donosili su svoje jelo u hram.³⁶ Suvo grožđe je takođe bilo neophodno za jednu dionisovsku svečanost. Na hoama se prikazuju i drugi razni plodovi.

Nadmetanje u piću, kako je primetio Van Horn,³⁷ ne prikazuje se na vazama usamljeno. Postoji samo mali broj scena sa gozbe ili njene pripreme, dok ih je mnogo više sa dionisovskih svečanih povorki koje su pratile gozbu i na kojima su učestvovala i deca. Osim nadmetanja u pijenju vina, deca su se bavljala i raznim drugim igračkama. Njima su više puta davali neka kolica koja je vukao jedan par jarića ili pasa (ili pak neki njihov drug); sa tim kolicima su mogli da učestvuju u povorci sa kolima.³⁸ Na hoama su i predstave kako se deca igraju nekim točkom, igraju razne igre sa loptom, kocke, klackalice. Zvečke su bile za bebe. Mali bubanj ili čarobni točak bila je takođe jedna igračka predviđena za decu ali i za odrasle. Pored toga, deca se igraju i sa raznim životinjama.

Druga takmičenja su bila noćna trčanja mladića sa bakljama, držeći pri tome i jednu punu hou (vazu). Deca su se bavljala protivstavljajući psa i mačku da se svađaju. Bile su takođe organizovane i konjske trke. Bilo je i drugih oblika nadmetanja u okviru svečanosti. Nagrada je obično bila jedno bure vina ili jedan kolač (pirog).³⁹

Još jedno takmičenje, poznato kao *bubnjarenje*, verovatno se događalo u vreme Antesterija.⁴⁰ Razna umetnička takmičenja događala su se u vreme svetkovine hoa ali i u vreme svetkovine Ionaca (*Chitroi*).⁴¹ Nagrada na muzičkim nadmetanjima bila je jedan tronožac.⁴² Osim lire i svirale, talambas sa monotonim ali prijatnim zvukom bio je nezaobilazan na dionisovskim svečanostima, posebno prateći kolo.⁴³ Na hoama se prikazuju razne vrste kola (*pyrrichios*=igra sa oružjem, *oklasma*=čučeća igra, *thymeli*=kružno kolo itd.).

Što se tiče novca potrebnog za svetkovinu imamo jedan zakon Dimadisa (4. vek) po kome je svakom Atinjaninu sledovalo 1/2 mine (trideseti deo talanta). To je dakle jedno otkriće četvrtog veka.⁴⁴

U stvari, predstave na hoama (vazama) daju vrlo brojne podatke za proučavanje svetkovine Antesterija. Ne treba, međutim, smatrati da se može pratiti ceo tok u svim njenim manifestacija-

³⁶ Van Hoorn, *op. cit.*, 43, № 115.

³⁷ *Ibidem*, 32.

³⁸ *Ibidem*, 44.

³⁹ *Ibidem*, 33 squ.

⁴⁰ Deubner, *op. cit.*, 118, № 1.

⁴¹ V. docnije.

⁴² Van Hoorn, *op. cit.*, pinax 153.

⁴³ O timpanu (=bubnju) uopšte v. J. Boardman, *Attic Geometric Vase Scenes*, Old and New, JHS 1916, 5.

⁴⁴ RE, s. Anthesteria.

ma, na osnovu tih predstava. Postoje mnoge teškoće koje dolaze otuda što su dani brojani od zalaska sunca prethodne večeri ili što se oslanjamo na nepouzdana podatke starih pisaca.⁴⁵ Tako neki od tih elemenata svečanosti, kao što je povorka Dionisa na brodu, nisu pouzdano dokazani da pripadaju Antesterijama, ali možda pripadaju drugim svetkovinama, kao onoj na Leneju (najstarijem mestu u Atini na kome se poštovao Dionis). Izvesna zabuna proističe i od podatka da mnoge scene prikazane na hoama nemaju nikakve veze sa Antesterijama.⁴⁶ Nije, štaviše, tačno poznato ni mesto gde su Antesterije održavane.⁴⁷ Svakako su još veću zabunu izazvala i mnoga pisanja poslednjih godina i razna istraživanja brojnih istraživača u vezi sa Antesterijama.

Sveti brak

Najznačajnija činjenica svetkovine Hoa (*Choes*) bio je simbolični brak Dionisa sa kraljicom, ženom arhonta-kralja. Mnogi naučnici sa sigurnošću sveti brak pripisuju Antesterijama. Prilikom svetog braka trebalo bi da se otvaralo i svetište »u Limnima«, koje se, po Demostenu,⁴⁸ otvara samo jednom u godini, 12. Antesteriona. Sve što se odnosi na brak naznačuje zakon zapisan na kamenom stubu postavljenom na sred hrama. Zakon kaže da je trebalo da vladar-kralj oženi neku devojkicu koja je morala da bude Atinjanka i devica. Kraljica je imala na raspolaganju 14 »časnica« koje je odabrao kralj »poštujući boga«.⁴⁹ Svaka od njih čuvala je jedan od 14 Dionisovih žrtvenika u hramu Limneja. Njihove dužnosti nisu jasne. Jedna druga osoba koju pominje Demosten u vezi sa svetim brakom jeste propovednik koji služi kraljicu kada zaklinje »časnice« (sveštenice). Zakletvu beleži Demosten.⁵⁰ Časnice su se zaklinjale da će ostati čiste i nevine. Jasno je da je samo kraljica ulazila u krug gde se praznovao sveti brak (samo jednom godišnje). Gde je pak bio ovaj prostor? Položaj Limneja to ne razrešava. Predlagana su tri mesta za to: pored rečice Iliso, zatim južno od Areopaga i pored Dionisovog pozorišta. Teren hrama na hoama je karakterisan kao litice.⁵¹ Na jednoj hoi⁵² nalazi se predstava nekog malog hrama, što možda predstavlja hram »u Limnima«. Naslikano je cvetno drveće. Na hoama se često slika jedan žrtvenik. Demosten govori

⁴⁵ V. gore, 2, № 2.

⁴⁶ Van Hoorn, *op. cit.*, 53.

⁴⁷ V. docnije.

⁴⁸ Deubner, *op. cit.*, 99, № 8.

⁴⁹ *Ibidem*, 100—101, № 5. i 7.

⁵⁰ *Ibidem*, 100, № 7.

⁵¹ Van Hoorn, *op. cit.*, pinax 45, 61, 62, 226, 460.

⁵² *Ibidem*, pinax 61.

o jednom starom hramu Dionisa u Limnu,⁵⁵ dok Aristotel⁵⁴ kaže da se »druženje« Dionisa s kraljicom događa na pašnjaku blizu Pritaneja. Ovaj Pritanej što ga pominje Aristotel jeste onaj stari, na severnom delu Akropolja. Mišljenje zabeleženo u RE⁵⁶ za mesto Limneji, tj. da bi hram »u Lemnima« mogao da se nađe na potpuno istom terenu sa zdanjem svetoga braka — *Boukoleion*, na severnoj strani Akropolja, je najverovatnije. Drugačije se razlika između Demostena i Aristotela ne bi mogla da premosti. Rekla bih da je *Boukoleion* jedno zdanje (najstariji hram Dionisov) podignuto na svetilištu u Limnima, gde se takođe nalazio i stari Pritanej.

Ime *Boukoleion* podudara se s karakteristikom Dionisa kao tauromorfnog (nalik na bika).⁵⁶ Simon to povezuje sa *Boukolos*, imenom koje je karakterisalo Bakhove sveštenike.⁵⁷ Postoje svakako i podaci sa vaza. Deubner-ova slika 10,1 najverovatnije predstavlja sveti brak. Vaza je u stvari jedan *hous* i govori o svetkovini svetoga braka na hoama (*Choes*). Dionis se prepoznaje po tirsu (žezlu), a kraljica po skiptru. Jedna krilata figura drži dve buktinje koje se često predstavljaju na scenama antičkih brakova.

Ova predstava pred nas stavlja jedno značajno pitanje: Kakav oblik je imao Dionis u svetom braku, naime, u svom braku s Basilinom; predstavljan je kao jedan žrtveni stub ili kao neki drugi idol, predstavljan je simbolima plodnosti ili je ličio na supruga, kraljice, vladara-kralja.

Pfuhl izražava mišljenje da se »kraljica pred celim gradom za samog boga udala tako što se kao monahinja zaručila za Gospoda«. ⁵⁸ Rekla bih, stoga, da ćemo u jednoj tako staroj (i svakako paganskoj) religiji lakše sresti simbole, kao falos, nego apstraktne predstave.

Jedno drugo pitanje je: šta se stvarno dogodilo u Bukolionu? A za ova dva pitanja izvori su veoma *oprezni*. Stari pisci jednostavno govore o ženidbi Dionisa sa kraljicom, bez drugih pojedinosti.

Nije poznato kakav je oblik imao obožavani Dionisov kip. Na hoama se predstavljaju Hermesove kolonade,⁵⁹ ali se ovo možda duguje podatku da je Hermes Htonios delio Antesterije sa Dionisom.⁶⁰

⁵⁵ Dem. Kata Neairas 73—78, (Pickard-Cambridge, *op. cit.*, 4(11)).

⁵⁶ Ath. Pol. III 5. (Pickard — Cambridge, *op. cit.*, 5).

⁵⁷ V. kasnije.

⁵⁸ V. Van Hoorn, *L'Idole de Dionysos Limnaios*, RA, 1927: donosi mramornu glavu bika koja se nalazi ispred hrama Dionisa Antesterija na ostrvu Thera.

⁵⁹ Simon, *op. cit.*, 11.

⁶⁰ *De Atheniensium Pompis Sacris*, 1900, 70.

⁶¹ V. Deubner, *op. cit.*, pinax 13, 1—2.

⁶² Van Hoorn, *op. cit.*, 26, pinax 50.

Van Horn pretpostavlja da je statua bila u arhajskom stilu, kako pokazuje ostrakon sa agore.⁶¹ Filostrat kaže da je statua Dionisa Limnejskog ubrajana među najstarije obožavane grčke statue, kao one Atine Palade, Apolona Delskog i Apolona Amiklejskog.⁶²

Predstave svetoga braka na vazama Dionisa slikaju kao stvarni lik. Oslanjajući se na ove predstave, Deubner je posebno podržao gledište da je sam vladar-kralj predstavljao Dionisa u svetom braku.⁶³ To isto veruje i Parke.⁶⁴ Rekla bih stoga da ove predstave ne mogu da se koriste kao pouzdana svedočanstva za izvođenje zaključaka. Zato se u grčkoj umetnosti bog često predstavlja kao »živo biće« pa »se čini« da je i sam smrtnik. Vrlo je verovatno dakle, da je predstava Dionisa u navedenim slučajevima upravo ona koju priviđenje hoće da pokaže.⁶⁵

Sa Svetim Brakom povezana je bila i Dionisova procesija na brodu (Carrus navalis=Brodsko kola), o čemu će više biti reči.⁶⁶ Svedočanstva su samo arheološka a ne i filološka, osim ako se ne smatraju za filološka ona svedočanstva koja pominje Deubner za vertepe,⁶⁷ koji su slavljani u Smirni, Efesu, Miletu i u Prijeni: »uvesti Dionisa«. Prema tome, moglo bi se shvatiti da odnosne predstave održavaju Dionisov dolazak iz Trakije, Lidije ili Efesa. S druge strane, u predstavama svetaca česta su pozivanja na stare spomenike.⁶⁸ Filološki podaci koji se tiču procesije odnose se na (vinske svečanosti u) Lineju. Ako sada atičke Antesterije sadrže sličnu procesiju, stvar koja je samo jedna hipoteza, ona bi trebalo da prati boga u Bukolion. Na hoama se slika stubić ili jarbol (u obliku slova T) koji drže deca. To proističe iz krme lađe i nalikuje na lađu kojom je došao Dionis.⁶⁹

Van Horn beleži da, i pored toga što se niko ne usuđuje da tolike stvari smesti u Antesterije, ova procesija treba da se smatra kao jedna priprema za brak Dionisa sa kraljicom.⁷⁰

Chytroi — svetkovina lonaca

Treći dan Antesterija zove se *chytroi* — svetkovina lonaca, žrtvovanje variva za mrtve. Bio je posvećen mrtvima i zato se zove

⁶¹ *Ibidem*, p. 26, pinax 50.

⁶² Philostratos, *Vita Apoll.* III — 14. (Pickard — Cambridge, *op. cit.* 8(36).

⁶³ p. 109.

⁶⁴ p. 112.

⁶⁵ V. Simon, *op. cit.*, 6sq.; ona smatra, str. 22, da kralj liči na Tezeja a ne na Dionisa.

⁶⁶ V. gore, str. 14.

⁶⁷ Deubner, *op. cit.*, 104, no 1.

⁶⁸ Pickard — Cambridge, *op. cit.*, 12.

⁶⁹ Deubner, *op. cit.*, pinax 11, 2

⁷⁰ Van Hoorn, *op. cit.*, 25.

»nečisti dan«. ⁷¹ Atinjani su sebe i svoje kuće štitali apotropejskim maskama ⁷² i, kako nas obaveštava Fotije, »od jutra su se trnjem štitali, a vrata su mazali smolom«. ⁷³ Deca su na hoama gotovo redovno prikazivana sa amajlijama. U ove »nesrećne« dane deca su koristila amajlije više nego odrasli.

To ime je dobio po jednoj vrsti ploda i panspermije, koji su vareni u loncima kao ponuda (podušje) mrtvima i Hermesu Psihopompu ili Htoniju (koji duše pokojnika vodi u donji svet), kakva je upravo i danas u Grčkoj zadušna subota (Psychosabbato). Posle Poklada, žene nose na groblje koljiva napravljena od žita, suvog grožđa, nara, susama i aromata (mirođija).

Na dan svetkovine lonaca narod sa ovenčanim vrčevima ide »u hram Limneja«, sveštenici boga, što ne isključuje mogućnost da je to bila i sama kraljica. U hram su vernici donosili ostatak svoga vina. Pošto je dan bio »nesrećan«, zaključavali su hram i uzimali odgovarajuće amajlije. ⁷⁴ U svakoj kući kuvali su panspermiju.

Kada su neke Antesterije trebalo da se završe, priviđenja su mogla da se zadrže zadugo uz reči: »napolje duše« (a ne glave), više nema Antesterija.

Uzročnik koji se javlja posle običaja panspermije, nastaje iza kataklizme u vreme Deukalionovo. Oni koji su preživeli kuvali su »pan sperma« u jednom loncu za podzemnog boga Hermesa i za one koji su nestali. Niko nije morao da jede ovu hranu.

Jedna svetkovina je bila povezana i sa loncima. Ona bi mogla da se poistoveti sa nošenjem vode (Hydrophoria). ⁷⁵ Postoji takođe neka veza sa jednom procesijom u Aristofanovim *Zabama* (210 id.). ⁷⁶

Hidroforije su opet bile povezane sa prinošenjem žrtve od meda i brašna u jednu pukotinu hrama Geje (Zemlje), jer su smatrali da je tuda tekla voda potopa. ⁷⁷

Tako se čini da je posmrtni karakter Antesterija dovoljno naglašen, a da nije sasvim jasno da li je to bila karakteristika samo trećeg ili sva tri dana svetkovine. Uz to i slatkiši koji su bili uobičajeni na svetkovini prvoga dana (*Choes*), kao pereci, poskurice, medenjaci, bili su neophodni na podušjima.

Jedan drugi običaj Antesterija sa posmrtnim karakterom bila je Eora (Aiora). Ona se dovodi u vezu sa mitom o Ikaru koji je učio gajenje vinograda i to našao unosnim poslom, kao i sa

⁷¹ Deubner, *op. cit.*, 112, № 1.

⁷² *Ibidem*, № 2.

⁷³ *Ibidem*, № 1.

⁷⁴ V. gore, str. 23.

⁷⁵ Pickard — Cambridge, *op. cit.*, 3, 5; Deubner, *op. cit.*, 113; Parke, *op. cit.*, 117.

⁷⁶ Pickard — Cambridge, *op. cit.*, 3, 8.

⁷⁷ Paus. I, 18, 7. (Deubner, *op. cit.*, 113, № 41).

mitom o Irigoni koja je bila Egistova kći i obesila se čim je saznala za očevu smrt.⁷⁸ Pesma što se pevala u vreme Eora zvala se *aletis*.⁷⁹ Deubner ovaj običaj povezuje sa rimskim *purgatio aëre*.⁸⁰

Veoma zanimljiv elemenat ove svetkovine jeste »nadmetanje lonaca«. ⁸¹ Jedno arheološko svedočanstvo za to daje g-đa Karouzou, istražujući predstavu vaze (hous) na 10. slici njene studije kao predstavu neke parodije mita o Orestu, gde neke ličnosti oblače decu.⁸² Predstava na slici 145 Van Horna verovatno predstavlja satirično delo igrano na Antesterijama. Ali se i mnoge druge predstave na choes-vazama povezuju sa satiričnom igrom. U *Anecdota Graeca* I. Bekera se kaže da je na svetkovini lonaca (*chytroi*) bilo dopušteno da se satirički prikazuju određene osobe i pojedine političke ličnosti.⁸³ Reklo bi se da bi najprirodniji i najbezbolniji način za to bio njihovo izlaganje podsmehu preko satiričkog komada koji se igrao prilikom nadmetanja lonaca.

I pored svega pogrebnog karaktera svetkovine lonaca, čini se da su Antesterije najpre bile jedan čisto zabavni praznik.⁸⁴ Kako je potom Antesterijama pridodat jedan »nesrećan dan« to ne znamo. Verovatno je ovaj dan prvo bio izdvojen. Ovo izgleda po činjenici da nema nikakvog odnosnog dokaza u analognim praznicima drugih jonskih gradova, koji su ovu svetkovinu uzeli iz Atine gde su Antesterije svetkovane pre kolonizacije Male Azije.

Mogao bi možda neko, prema uočenim analogijama, da uporedi Antesterije sa Erehtejonom, gde su razna stara božanstva delila omeđeni prostor klasične građevine. Ne zna se koja je svetkovina bila starija ili značajnija. Konačno, hram je uzeo ime po jednom od junaka, Erehteju. Na Antesterijama razna stara bogoslužjenja praznovana su između 11. i 13. Antesteriona. Otuda ova svetkovina ima mešoviti karakter. Nije bio sasvim veseli praznik, kako je to želeo Dionis Hoopotis, ali ne i sasvim tužan, kako je to bila želja Eorina, niti samo dan svetkovine lonaca (*chytroi*).⁸⁵

(Sa grčkog preveo Miodrag Stojanović)

⁷⁸ Postoji izvesna nepouzdanost u tome da li je Irigonin otac bio Egist ili Ikarije. Upor. Deubner, *op. cit.*, 119, №2.

⁷⁹ Deubner, *op. cit.*, 120.

⁸⁰ *Ibidem*, 121; Van Hoorn, *op. cit.*, 36, № 92.

⁸¹ Pickard — Cambridge, *op. cit.*, 4(8).

⁸² Semni Papaspyridi-Karouzou, *op. cit.*, 122—139.

⁸³ Bekker, Imm., *Anecdota Graeca*, I, p. 316.

⁸⁴ Pickard — Cambridge, *op. cit.*, p. 15.

⁸⁵ Lep primer su i današnje Apokrije sa veselim karnevalima, ali i dani žalosti za pokojnicima (Psichosabbata).

ANTESTERIES

Summary

Antesteries were one of the holidays celebrated in honor of the god Donyos — for three days, from 11th to 13th Antesterion (February—March). The first day: tapping into — *pithoigia*, the second day: *Choes* — celebration of jugs — competition in drinking, secret sacrifices, the third day: *Chitroi* — celebration of pots, vegetable sacrifice for the dead.

The etymology of the word *Antesteria* is not completely reliable. Usually it is connected with the verb *anthéo* (to blossom).